

ADOMAS STANISLOVAS NARUŠEVIČIUS

Gana trumpa, tačiau itin intensyvi Apšvietos epocha, inspiravusi kultūrinį atgimimą Abiejų Tautų Respublikoje, sutapo su karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio (Stanisław August Poniatowski, 1732 I 17–1798 II 12) valdymu. Karalius buvo aktyvus reformų iniciatorius bei jų vykdytojas, aplink save telkęs plačių pažiūrų ir drąsių idėjų žmones. Vienas artimiausių S. A. Poniatovskio bičiulių, nuolatinis lankytojas vadinamųjų dvaro „ketvirtadienio pietų“ (juose rinkdavosi visi žymiausi to meto lenkų intelektualai) buvo iš Pinsko kilęs garsios bajorų Naruševičių giminės palikuonis, istorikas, poetas ir publicistas Adomas Stanislovas Naruševičius (Adam Stanisław Naruszewicz, 1733 X 20–1796 VII 8). Šaltiniuose minima, kad jis mokėsi Pinsko jėzuitų kolegijoje; ją baigęs, 1748 m. įstojo į jėzuitų ordiną. Vėliau Vilniaus akademijoje tęsė filosofijos studijas, o 1753–1756 m. joje ir dėstė. 1758–1762 m. Naruševičius studijavo Varšuvoje bei Lione. 1762 m. jis buvo įšventintas į kunigus. Dėstė poetiką Varšuvos kilmingųjų kolegijoje (Collegium Nobilium) bei istoriją Varšuvos kadetų korpuse. Nuo 1771 m. paskirtas karaliaus S. A. Poniatovskio patarėju istorijos klausimais. 1773 m. panaikinus jėzuitų ordiną, Naruševičius klebonavo Nemenčinėje, kiek vėliau – Anykščiuose. 1775 m. jis tapo Smolensko vyskupu koadjutoriumi*. Nuo 1781 m. buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos raštininkas bei Nuolatinės tarybos sekretorius. 1788 m. Naruševičius buvo paskirtas Smolensko, o 1790 m. – Lucko vyskupu.

Įstojęs į jėzuitų ordiną, Naruševičius pabuvojo ne vienoje užsienio šalyje. Remiamas kunigaikščių Čartoriskų, jis lankėsi ir studijavo Italijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Ispanijoje. Viešėdamas Prancūzijoje susipažino su karaliaus Liudviko XV (Louis XV, 1710 II 15–1774 V 10) žmona Marija Leščinska (Maria Leszczyńska, 1703 VI 23–1768 VI 24), su kuria ilgą laiką susirašinėjo. Dėstydamas Varšuvos kilmingųjų kolegijoje (1767 m. jis tapo šios kolegijos profesoriumi) bei kadetų korpuse, Naruševičius aktyviai dalyvavo kultūriniame sostinės gyvenime, priklausė Adomo Kazimiero Čartoriskio (Adam Kazimierz Czartoryski, 1734 XII 1–1823 III 19) suburtai lenkų literatų grupei, veikiausiai kaip tik tuo metu (apie 1763–1767), artimiau ėmė bičiuliauti su Poniatovskiu ir netruko pelnyti pastarojo prielankumą (šitai liudytų net du – Šv. Stanislovo, 1776 m., ir Baltojo Erelio, 1783 m., jam karaliaus įteikti ordinai). Nuo 1770 m. bendradarbiavo leidžiant literatūrinį lenkų savaitraštį *Malonios ir naudingos pramogos (Zabawy przyjemne i pożyteczne)*, vėliau tapo jo redaktoriumi. Leidinyje paskelbė didžiąją dalį savo literatūrinių kūrinių (satyrų, idilių, pasakėčių). Šiame savaitraštyje buvo propaguojama reformų stovyklos ideologija, akcentuojamas racionalistinis, moralistinis, didaktinis Apšvietos epochos žmogaus požiūris. Tam, be abejonės, turėjo įtakos paties redaktoriaus įsitikinimai bei pritarimas karaliaus politikai. Apskritai Naruševičius antrino tiems švietėjams – reformatoriams, kurie literatūrą bei švietimą laikė pagrindinėmis politinio bei visuomeninio poveikio priemonėmis.

Naruševičius priklausė monarchistams ir dažnai polemizavo su Baro konfederatais. Savo publicistiniuose straipsniuose jis kalbėjo apie vykdomosios valdžios stiprinimą, paveldimos konstitucinės monarchijos įsteigimą, sarmatiškosios „aukso laisvės“ panaikinimą. Tokių pačių pažiūrų jis laikėsi ir tapęs Ketverių metų seimo atstovu (1788–1792). Naruševičius dalyvavo skubos tvarka patvirtinant 1791 m. gegužės 3 d. konstituciją, užtikrinusią sosto paveldimumą, panaikinusią *liberum veto** ir pripažinusią kai kurias miestiečių bei valstiečių teises. Kai Maskvos sukurstyti keli lenkų didikai 1792 m. įkūrė Targovicos konfederaciją (kaip

* Koadjutorius – Katalikų bažnyčios vyskupo arba kito aukšto dvasininko padėjėjas. (Red.)

* *Liberalum veto* (lot.) – XVI–XVIII a. Lenkijos ir Lietuvos valstybėje egzistavusi teisė bent vienam seimo atstovui ištarus „veto“ nutraukti seimą ir atšaukti jau priimtus sprendimus. Šiai teisei atsirasti įtakos turėjo Liublino unija (1569). (Red.)

žinia, jie kreipėsi į Rusijos imperatorę Jekateriną II, prašydami apginti nuo seimo „tironijos“, užsimojusios prieš lenkų „aukso laisvę“), Naruševičius iš visuomeninės, politinės veiklos pasitraukė.

Vienas pirmųjų Naruševičiaus, kaip didelio literatūros mylėtojo, o vėliau ir kūrėjo, darbų buvo Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus ankstyvųjų kūrinių (panegirikų, epigramų) parengimas ir 1757 m. išleidimas atskira knyga. Sarbievijaus poeziją Naruševičius publikavo bei vertė ir vėliau; lenkų Horacijumi (šitaip buvo tituluojamas ir pats Naruševičius) vadinto poeto lyrika darė akivaizdžią įtaką Apšvietos epochos kūrėjui. 1771 m. Abiejų Tautų Respublikos valdovo Poniatovskio nurodymu buvo nukaldintas specialus medalis abiejų poetų garbei. 1770–1774 m. įvairių žanrų savo kūrinius (eiliuotas satyras, pastorales, epigramas, odes, tragedijas, himnus ir kt.) Naruševičius publikavo minėtame literatūros savaitraštyje *Malonios ir naudingos pramogos*. 1778 m. pasirodė keturtomis veikalas *Raštai (Dzięta)*, kuriame buvo sudėta Naruševičiaus lyrika, satyros, epigramos, pasakėčios, Anakreonto, Tacito, Horacijaus, Sarbievijaus kūrinių vertimai. *Raštus* sudarė ir išleido pirmojo literatūrinio žurnalo Lenkijoje redaktorius, dramaturgas Pranciškus Bohomolecas. Kiek vėliau (1804–1805) grafas Tadas Mostovskis (Tadeusz Mostowski, 1766 X 19–1842 XII 6) išleido Naruševičiaus *Įvairių eilių (Wiersze różne)* dvitomį. 1882 m. jo *Poezijos rinktinę*, į kurią, be eiliuotų tekstų, buvo įtraukti ir keli prozos kūriniai bei laišakai (*Wybór poezyj: z dołączeniem kilku pism prozą oraz listów*), parengė lenkų literatūros istorikas ir kritikas Petras Chmelovskis (Piotr Chmielowski, 1848–1904).

Naruševičius yra vienas pirmųjų LDK istorikų, savo darbuose pradėjęs taikyti mokslinį kritinį metodą. Karaliaus Poniatovskio paragintas, jis ėmėsi milžiniško uždavinio – parašyti Lenkijos istoriją, remiantis naujais tyrimo metodais ir naudojantis visais prieinamais šalies ir užsienio archyvais. Šio darbo rezultatas buvo *Lenkų tautos istorija nuo krikščionybės priėmimo (Historia narodu polskiego od przyjęcia chrześcijaństwa)* – antrasis tokio plataus masto bandymas po Jano Dlugošo (Jan Długosz, Ioannes Longinus 1415 XII 1–1480 V 19) XV amžiuje parašytos kronikos. 1780–1786 m. Naruševičius parengė *Lenkų tautos istorijos* šešis tomus. Istorinius šaltinius rinko Lietuvoje, Lenkijoje, Italijoje, Švedijoje. Ši medžiaga sudarė 230 tomų vadinamąją „Naruševičiaus bylą“. 217 tomų unikalių istorijos rinkinys yra saugomas Čartoriskų bibliotekoje Krokuvoje.

1781 m. pasirodė Naruševičiaus parašyta dviejų dalių Jono Karolio Chodkevičiaus (1560–1621 IX 24) biografija (*Historja Jana Karola Chodkiewicza*).

Kurdamas eiliuotus tekstus, Naruševičius sekė klasicistine Nicolas Boileau (Nikola Bualo) poetika (*L'art poétique*, 1674), įteisinusią griežtą žanrinę ir stilistinę kūrinių reglamentaciją, personažų schemiškumą (juoda – balta principas), aprašymą vietoj vaizdavimo, hiperbolizacijos vengimą, loginę tropų struktūrą, antikinių įvaizdžių bei kalbos šampų vartojimą „pagal sveiką protą“. Šitaip buvo priešinamasi barokiniam „nesaikingumui“, o pavyzdžiais imti Renesanso poetai – skaidraus ir subalansuoto stiliaus autoriai. Naruševičiaus satyros, (pvz., „Varganas rašytojas“ („Chudy literat“), „Kaukių baliai“ („Reduty“)) – kandūs, sarkastiški, pilni tikroviškų detalių Varšuvos gyvenimo paveikslai. Neretai šie kūriniai yra lyginami su kito žymaus Apšvietos epochos kūrėjo (amžininkų vadinto lenkų poetų kunigaikščiu) Ignacijaus Krasickio (Ignacy Krasicki, 1735 II 3–1801 III 14) satyromis, kuriose pasitelkus parodiją vaizduojami įvairūs visuomeninio elgesio modeliai, o dialogais perteikiami pasakojimai balansuoja ant grotesko ribos.

Kituose eiliuotuose kūriniuose (odėse, himnuose, pastoralėse) Naruševičius aukštino prigimtinę žmonių dorybę, kėlė žemę dirbančio žmogaus vertę, priešindamas ją pramogaujančių bajorų moraliniam nuosmukiui. Autorius smerkė sarmatiškąją „aukso laisvę“ garbinančius lenkų diduomenės atstovus, nenorinčius priimti jokių naujovių, abejingus švietimo skleidimui. Štai Naruševičiaus odėje „Mirusiųjų balsas“ („Głos umarłych“) apgailestaujama dėl didikų tingumo, doros ir saiko nepaisymo, garbingų tradicijų niekinimo, savigarbos bei atsakomybės nykimo. Piešiamas atgrasus, panieką keliantis XVIII a. antros pusės lenkų bajorijos paveikslas: „Sudraskę ramybės ir santarvės gijas, || Kadais aukščiausią valdžią užsigrobę, || Pakriko lygu bėdžių bandos, || Patenkinti ir saugūs, nors ir be vedlio, be tvarkos.“

Viename iš svarbiausių savo veikalų – *Lenkų tautos istorijoje* – Naruševičius, aprašydamas praeities įvykius, akcentuoja stiprios centrinės valdžios ir paveldimos monarchijos būtinumą. Šiame darbe ryški Apšvietos nuostata – vertinti protėvių žygius kritiškai, nes tik tokiu būdu įmanoma teisinga linkme kreipti savo tautos

gyvenimą. Istorinė nostalgija, praeities prisiminimas turėjo išbudinti nacionalinę savigarbą bei moralinį solidarumą. Galima sakyti, jog Apšvietos idėjos skatino naują praeities traktuotę, įgalinusią tautos istoriją pateikti tarsi savąją ir kartu apginti ją nuo nepalankių subjektyvių interpretacijų. Tad istorijos mokslas, kadaise buvęs tik dalis retorikos, skirtos didingam karaliaus šlovinimui, imtas suvokti kaip mokslas apie žmogų ir jo elgseną amžių tėkmėje.

Naruševičius mirė po trečiojo ATR padalijimo, 1796 m., Palenkės Januve (Janów), vyskupijos rezidencijoje, čia ir palaidotas.

Senosios Lietuvos literatūra, 1253–1795, sudarė Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 305–311.